

УДК 378.011.3-051:373.2

DOI <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2022.29.264294>

ПРИНА ЛАРИНА

ORCID 0000-0003-0117-147X

МАРИНА ДАВИДОВА

ORCID 0000-0002-0194-7103

ЮЛІЯ ДОЛЯ

ORCID 0000-0001-6400-6813

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

Обґрунтовано значення морально-етичного виховання дошкільників в сучасних українських реаліях. Здійснено теоретичне узагальнення закономірностей морально-етичного розвитку дитини, обумовленості цього процесу рівнем її соціалізації, ступенем залучення до нього емоційної сфери. Досліджено дидактичний потенціал мистецтв як могутнього засобу впливу на емоційно-вольову, а через неї – на морально-етичну сферу дитини. Висвітлено роль фольклору у засвоєнні морально-поведінкових культурних норм і цінностей.

Доведено, що ефективність морально-етичного розвитку дошкільників потребує від вихователів сучасного ЗДО професійної готовності до його здійснення. Розглянуто шляхи формування такої готовності в освітньому процесі ЗВО, важливе місце серед яких посідає активне використання різних видів дитячої діяльності творчого характеру (ігор, технічного і художнього моделювання, музичної творчості), насичення освітнього простору практико-орієнтованими ситуаціями, наближеними до реального життя.

***Ключові слова:** морально-етичне виховання, соціалізація, етичні переживання, творчогрова діяльність, інтеграція мистецтв.*

Постановка проблеми. На тлі зниження багатьох показників якості життя однією з ключових проблем нашого суспільства є питання морального виховання підростаючого покоління. Стан суспільства, де агресія, конфлікти, жорстокість, війни, злочини стають звичним явищем, значно зменшує шанси дітей на належний морально-етичний розвиток. Зникають ідеали, немає чітких уявлень про те, якими ці ідеали повинні бути. Подолання цієї кризи в житті суспільства і в житті окремих людей можливе лише за умови відродження по-справжньому духовних основ буття нашого суспільства, його моральності.

На всіх етапах розвитку суспільства мораль, як і право та політика, є важливим регулятором людської поведінки, людських відносин, а моральність (моральна практика) – одним із критеріїв оцінки чеснот людини. Виховання духовно здорової особистості має починатися з формування у дитини моральних цінностей, пов'язаних з такими поняттями, як совість, доброзичливість, доброта, чесність, любов, милосердя, співчуття, терпимість та інші. Починати таку роботу слід вже у дошкільному віці, коли дитина озброюється способами пізнання і взаємодії зі світом, засвоює норми і правила поведінки в суспільстві. У процесі морального розвитку протягом дошкільного дитинства під впливом дорослих формується спрямованість особистості – система мотивів поведінки. Вагома роль у вирішенні проблеми морально-етичного виховання дошкільників належить вихователю, його професійній компетентності.

Отже, морально-етичне виховання дошкільників є складним, багатоаспектним і довготривалим процесом, який розглядається в його кінцевому результаті як сформованість морально-етичної вихованості особистості, започатковується у період дошкільного дитинства і потребує відповідної підготовленості вихователя ЗДО до ефективного здійснення цього процесу.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз вивченості проблеми морально-етичного виховання особистості показав, що особлива увага науковцями приділяється вивченню психологічних механізмів становлення й розвитку моральних почуттів, уявлень, суджень, переконань і поведінки, специфіці й закономірностям морального розвитку особистості, педагогічним умовам й засобам формування моральних норм (Басюк Н., 2019; Богач О., 2009; Галян О., 2012; Зінченко В., 2010; Іванашко О., 2018; Кисельова О., 2009; Княжева І., 2015; Кулакова Л., 2017; Лохвицька Л., 2013, 2014, 2019; Мілківська А., 2014; Невмержицький В., 2020; Павелків Р., 2018; Попович Е., 2018; Савчин М., 2013, 2015; Савчук Т., 2021; Хавула Р., 2020; Ходунова К., 2020; Шахова О., 2018; Шипко М., 2020; та ін.).

Вивченню засобів і технологій підготовки майбутніх вихователів і вчителів до здійснення морального виховання дітей присвячують свої праці сучасні науковці Нагірняк М., 2016; Химич Н., 2017; Нечепоренко М., 2014; Череп А., 2021 та ін.

Незважаючи на те, що проблема морально-етичного виховання отримала розвиток в психолого-педагогічних дослідженнях, вона потребує подальшого вивчення, яке буде спрямовано на формування морально-етичного виховання старших дошкільників засобами мистецтва і вдосконалення професійної підготовки до цієї діяльності майбутніх вихователів.

Мета статті – проаналізувати особливості розвитку морально-етичної вихованості дітей дошкільного віку, довести необхідність професійної готовності майбутніх вихователів до вирішення цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтереси сучасних педагогів і психологів з проблеми морального виховання дітей досить різноманітні. Ними розглядаються такі його аспекти, як:

- ранній розвиток гуманності в особистості (Федорович, 2006);
- виховання толерантності, екологічного ставлення до себе і навколишнього світу (Молчанова, 2013; Пустовіт, 2014);
- формування особистісної культури дитини в інформаційному просторі суспільства (Волков, 2017);
- соціалізація дошкільника, організація взаємодії учасників педагогічного процесу, визначення рівня свободи дитини в ньому (Попадич, 2021) та ін.

На сучасному етапі розвитку суспільства найважливішим стає для людства пошук гуманістичних ідеалів, прагнення до гуманістичних цінностей. Виховання у дошкільників милосердя, цінування життя інших людей, турботи про близьких і тих, хто її потребує, співпереживання одноліткам – питання, які стають в центрі уваги педагогічної спільноти. Важливе значення при цьому має для нас також вирішення проблеми соціалізації дитини в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Педагогові необхідно надати дошкільнику можливість безпечного входження в соціум, сформувані у нього ціннісні орієнтації, соціальні компетенції та інші соціальні якості.

Науковці стверджують, що дошкільний вік є найсприятливішим для засвоєння норм і правил моралі. В основі цього процесу лежить емоційна сфера дитини. Протягом зростання у неї формується система морально-етичних норм, завдяки системному педагогічному впливу вже в старшому дошкільному віці дитина виходить на новий рівень самосвідомості, у неї створюється власна «внутрішня позиція», формуються моральні звички, корисні навички поведіння. Важливо, що процес засвоєння моральних норм дошкільником стає найкращим саме за умови стимулювання в ньому етичних переживань.

Засоби морально-етичного виховання при організації спеціальної роботи з моральної освіти дітей, формуванні в них морального досвіду в колективному житті, у спілкуванні, у спільній діяльності, при вихованні моральних звичок і формуванні моральних почуттів мають свою специфіку. Одним із специфічних і надважливих засобів морально-етичного виховання дошкільників є мистецтво у сукупності всіх його різновидів (насамперед, музичне, образотворче, театральне мистецтво). Воно є невичерпним джерелом різноманітних емоцій і сприяє виникненню у дітей емоційно забарвленого відношення до подій у театральних виставах, до образів музичного і образотворчого мистецтва, до власних проявів у виконанні колективних творчих вправ тощо. Як писав відомий український педагог Василь Олександрович Сухомлинський, «емоційна насиченість сприйняття – це духовний заряд духовної творчості» (Савченко, 2019, с. 10).

Дослідники стверджують, що моральний розвиток людини складають базові національні цінності: виховання і соціалізація. Дані цінності зберігаються в традиціях культури і сім'ї, передаються з покоління в покоління. Безцінним у цьому випадку є значення фольклору, зокрема, музичного. Музичний фольклор є дієвим і яскравим засобом, який містить у собі великий дидактичний потенціал. Він є універсальним засобом педагогічного впливу на дітей, «інструментом» розумового і духовного розвитку. Завдяки фольклору реалізується засвоєння морально-поведінкових культурних норм і цінностей, які закріплені в культурі кожного народу. Національний музичний фольклор є дієвим засобом формування моральної культури молоді та допомагає реалізації основної мети виховання – формуванню особистісних рис громадянина України, його національної самосвідомості (Ткачук, 2018).

Важливо зазначити, що педагог дошкільного навчального закладу, формуючи морально-етичну культуру дитини засобами музичного фольклору, має прагнути максимально розвинути у дошкільників закладені природою здібності. Це можливо лише за умови спеціальної підготовки майбутніх вихователів, яка повинна бути інтегральним утворенням особистості майбутнього вихователя.

Моральному вихованню дошкільників, розвитку у дітей почуттів, емоцій і вражень сприяє театралізована діяльність, яка є одним з найефективніших засобів соціалізації дошкільника. Науковцями доведено, що театральне мистецтво, будучи важливим чинником художнього розвитку дитини і

впливаючи на її емоційну сферу, виконує при цьому комунікативну, регулятивну, катарсичну функції. Твори театрального мистецтва змушують хвилюватись, співпереживати персонажам і подіям. Театралізована діяльність є одним з найважливіших засобів морального розвитку дітей дошкільного віку (Демченко, 2021).

Слід зауважити, що сьогодні удосконалюються прийоми, технології навчання, значно розширюються межі художньої сфери, з'являються нові синтетичні жанри мистецтва. Великого значення при цьому набуває розвиток інтегративності художнього мислення дошкільників. Пізнання навколишнього світу, пробудження, розвиток і збагачення почуттів і потреб дитини спираються на живі відчуття і враження у вигляді звуків, кольорів, форм і простору. Мета використання інтеграції музики і художньо-продуктивної діяльності в освітньому процесі ЗДО – допомогти дитині побачити світ як єдине ціле, в якому усі елементи взаємопов'язані; сприяти сприйняттю того, що оточує, через світ музики і живопису (Ларіна, Доля, 2019).

Доведено, що використання технології продуктивно-творчої діяльності стимулює рефлексію власних досягнень і забезпечує створення креативного, психологічно комфортного навчального середовища. На досягнення цієї мети працює більшість методів, що їх передбачає продуктивно-творча діяльність, зокрема, методи імпровізації, інтерпретації власного виконання музичних творів, виготовлення художніх виробів, знов таки інтеграції різних видів мистецтв (Манохіна, 2014).

Безпосередній вплив мистецтва на набуття дошкільниками моральних цінностей цілком залежить від вихователя, від його професійної компетентності. Від того, що вклав педагог в душу дитини в цьому віці, значною мірою буде залежити, що в моральному відношенні являтиме собою дитина надалі, як вона буде будувати свої відносини з людьми і навколишнім світом. Визначальне значення при цьому мають зміст, методика викладання, особистість і знання вихователя, який передає свій світогляд, культуру, моральний досвід наступному поколінню. Все це становить систему впливів, що спрямовує особистісний розвиток дітей.

Підготовка майбутніх вихователів до здійснення морально-етичного виховання дошкільників на факультеті дошкільної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди реалізується через введення в освітній процес різних видів дитячої діяльності творчого характеру (ігор, технічного і художнього моделювання, музичної творчості); насичення освітнього простору практико-орієнтованими ситуаціями, наближеними до реального життя.

Підкреслимо, що найважливішою умовою становлення особистості є саме творча діяльність, оскільки у процесі такої діяльності в дитини розвиваються активність, відповідальність, самостійність, упевненість, тобто – ті якості, без яких у подальшому дорослому житті їй буде важко самоствердитися й самореалізуватися. У зв'язку з цим формування у здобувачів вищої освіти дошкільного профілю особистісно-мотиваційної основи творчої діяльності є головним стрижнем їх професійної підготовки. Адже саме краса творчої педагогічної дії допомагає вихователю виховувати дітей як неординарних, творчих, морально розвинених особистостей.

Ігрові методики засновуються на інноваційному підході до процесу організації ігрової взаємодії і співробітництва дітей і дорослих. Здобувачі мають унікальну можливість оволодіти оригінальною технологією ігрової взаємодії та ігровими методиками. Це дозволяє оптимізувати індивідуальну педагогічну техніку, розширити уявлення здобувачів про ефективні способи реалізації педагогічних завдань засобами гри, озброїти їх сучасним інтерактивним інструментарієм (Шуть, 2010; Федоров, 2019).

У процесі професійної підготовки майбутніх вихователів успішно застосовуються арт-терапевтичні технології. Ці технології спрямовані на розширення і збагачення емоційного спектру і, як наслідок, на формування світогляду здобувачів освіти. Серед використовуваних методів важливе місце посідають арт-педагогічні технології (Замелюк, Міліщук, 2018), на більш досконале оволодіння якими спрямовано діяльність студентського наукового гуртка «Арт-педагогіка для дошкільників». На засіданнях гуртка його учасники опановують спеціальні психогімнастичні вправи, музичну ритмопластику і драматизацію, музикомалювання, техніки, що спрямовані на формування комунікативних навичок через продуктивно-творчу діяльність тощо. Майбутні вихователі «навчаються спрямовувати свої дії на стимулювання у дітей адекватної емоційної реакції і мотивації оцінок...; на емоційну оцінку дітьми творчих проявів своїх однолітків. Такі методичні прийоми, як прояв вибіркового ставлення до мистецьких творів, виділення домінуючих засобів виразності при їх порівнянні, студенти застосовують для заохочення дітей до надання емоційної оцінки виразних засобів, які характеризують образи творів мистецтва» (Ларіна, Доля, 2019, с. 321).

У викладанні дисциплін естетичної спрямованості важливу роль відіграє використання технології інтеграції мистецтв. Ця технологія забезпечує оволодіння студентами засобами креативної діяльності і сприяє створенню ситуації успіху, яка за рахунок реального «проживання» студентами себе в різних видах мистецтва забезпечує якісно новий рівень організації взаємодії викладачів і студентів (Ларіна, Доля, 2019).

Висновки з дослідження. Підготовка майбутніх вихователів до морально-етичного виховання дошкільників – безперервний керований процес, який має орієнтувати здобувачів на культурні цінності, формування уявлень про культуру українського народу і забезпечує реалізацію компетентнісного підходу в майбутній професійній педагогічній діяльності. Аналіз змісту підготовки майбутніх вихователів у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С.Сковороди свідчить про потенціал нормативних дисциплін, педагогічної практики і науково-дослідної роботи здобувачів у цьому сенсі. Освітній процес збагатить інтегрований курс, який дозволить збагатити зміст професійної підготовки здобувачів освіти концепціями, моделями, технологіями, активними методами та інтерактивними прийомами формування морально-етичної культури дошкільників засобами мистецтва.

Список використаних джерел

- Гром, О. (2020). Ігрові технології як засіб формування готовності майбутніх маркетологів до командної взаємодії у процесі фахової підготовки. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*, 1 (19), 151-156.
- Демченко, О., Давидова, М., Ларіна, І. (2021). Створення ситуації успіху для дітей з проявами обдарованості в умовах театральної діяльності. В кн. *Академічні студії. Педагогіка: зб. наук. пр.* (№ 3, ч. 2, с. 22-30). Луцьк: КЗВО «Луцький педагогічний коледж».
- Замельок, М., Мілішук, С. (2018). Арт-педагогіка як засіб розвитку творчої уяви у дітей дошкільного віку. *Молодий вчений*, 12.1 (64.1), 50-53.
- Ларіна, І. О., Доля, Ю. В. (2019). Формування музично-естетичного смаку у дітей дошкільного віку засобом взаємодії музики і живопису. В кн. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць* (Вип. 27, ч. 2, с. 318-323). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка.
- Манохіна, І. (2014). Розвиток творчої діяльності майбутніх соціальних педагогів шляхом інноваційної технологізації освітнього простору. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*, 2 (8), 62-68.
- Савченко, О. *Літературно-художня спадщина Василя Сухомлинського – джерело емоційного розвитку молодших школярів.* Взято з file:///C:/Users/dell/Downloads/alla_babiar,+%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE+%D0%9E+7-14.pdf
- Ткачук, С., Раковець, С. (2018). Український музичний фольклор як засіб виховання культури поведінки молодших школярів. *Інноваційна педагогіка*, 4, 2, 110-112.
- Федорова, М. (2019). Особливості розвитку ігрової компетентності дитини у контексті наступності між дошкільною освітою і початковою школою. В кн. В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун (Ред.), *Система підготовки майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи: монографія* (с. 300-314). Житомир: Вид-ць О. О. Євенок.
- Шуть, М. М. (2010). *Організація дитячих свят*. Київ: Шк. світ.

References

- Demchenko, O., Davydova, M., & Larina, I. (2021). Stvorennia sytuatsii uspihku dlia ditei z proiavamy obdarovanosti v umovakh teatralnoi diialnosti [Creating a situation of success for children with talents in the conditions of theatrical activities]. In *Akademichni studii. Pedagogika [Academic studies. Pedagogy]: zb. nauk. pr.* (No 3, pat. 2, pp. 22-30). Lutsk: KZVO «Lutskiy pedahohichniy koledzh» [in Ukrainian].
- Fedorova, M. (2019). Osoblyvosti rozvytku ihrovoi kompetentnosti dytyny u konteksti nastupnosti mizh doshkilnoiu osvitoiu i pochatkovoioi shkoloiu [Features of the development of children's play competence in the context of continuity between preschool education and primary school]. In V. Ye. Lytnova, N. Ye. Kolesnyk, & T. V. Zaviazun (Eds.), *Systema pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u konteksti stanovlennia Novoi ukrainskoi shkoly [The system of training future specialists in the context of the formation of the New Ukrainian School]: monohrafiia* (pp. 300-314). Zhytomyr: Vyd-ts O. O. Yevenok [in Ukrainian].
- Hrom, O. (2020). Ihrovi tekhnolohii yak zasib formuvannia hotovnosti maibutnikh marketolohiv do komandnoi vzaiemodii u protsesi fakhovoi pidhotovky [Game technologies as a means of forming the readiness of future marketers for teamwork in the process of professional training]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedagogika i psykholohiia. Pedahohichni nauky [Bulletin of Alfred Nobel University. Pedagogy and psychology. Pedagogical sciences]*, 1 (19), 151-156 [in Ukrainian].
- Larina, I. O., & Dolia, Yu. V. (2019). Formuvannia muzychno-estetychnoho smaku u ditei doshkilnoho viku zasobom vzaiemodii muzyky i zhyvopysu [Formation of musical and aesthetic taste in preschool children by means of interaction of music and painting]. In *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka [Pedagogical education: theory and practice]: zb. nauk. prats* (Is. 27, pat. 2, pp. 318-323). Kam'ianets-Podilskyi: Kam'ianets-Podilskyi nats. un-t imeni Ivana Ohienka [in Ukrainian].

- Manokhina, I. (2014). Rozvytok tvorchoi diialnosti maibutnykh sotsialnykh pedahohiv shliakhom innovatsiinoi tekhnolohizatsii osvithoho prostoru [Development of creative activity of future social educators through innovative technologicalization of educational space]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedahohika i psykhologhiia. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Pedagogy and psychology. Pedagogical sciences]*, 2 (8), 62-68 [in Ukrainian].
- Savchenko, O. *Literaturno-khudozhnia spadshchyna Vasylia Sukhomlynskoho – dzherelo emotsiinoho rozvytku molodshykh shkoliariv [Vasyl Sukhomlynsky's literary and artistic heritage is a source of emotional development of junior schoolchildren]*. Retrieved from file:///C:/Users/dell/Downloads/alla_babiar,+%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE+%D0%9E+7-14.pdf [in Ukrainian].
- Shut, M. M. (2010). *Orhanizatsiia dytiachykh sviat [Organization of children's holidays]*. Kyiv: Shk. Svit [in Ukrainian].
- Tkachuk, S., & Rakovets, S. (2018). Ukrainskyi muzychnyi folklor yak zasib vykhovannia kultury povedinky molodshykh shkoliariv [Ukrainian musical folklore as a means of educating the culture of behavior of junior schoolchildren]. *Innovatsiina pedahohika [Innovative pedagogy]*, 4, 2, 110-112 [in Ukrainian].
- Zameliuk, M., & Milishchuk, S. (2018). Art-pedahohika yak zasib rozvytku tvorchoi uiavy u ditei doshkilnogo viku [Art pedagogy as a means of developing creative imagination in preschool children]. *Molodyi vchenyi [Young scientist]*, 12.1 (64.1), 50-53 [in Ukrainian].

LARINA I., DAVYDOVA M., DOLIA Y.

Kharkiv H.S. Skovoroda National Pedagogical University, Ukraine

PREPARATION OF FUTURE EDUCATORS FOR AND ETHICAL EDUCATION OF PRESCHOOLERS BY MEANS OF ART

In the times of decline of many indicators of life quality, one of the key problems of our society is the issue of moral education of the younger generation. The state of society, where aggression, conflict, cruelty, war, crime are becoming commonplace, significantly reduces the chances of children for moral and ethical development. Ideals are disappearing, there is no clear idea of what ideals should be. Overcoming this crisis in the life of society and in the lives of individuals is possible only if the revival of the truly spiritual foundations of our society, its morality.

In the process of moral development during preschool childhood, under the influence of adults, the orientation of the individual is formed - the system of motives for behavior. An important role in solving the problem of moral and ethical education of preschoolers belongs to the educator, his professional competence.

One of the most important means of moral and ethical education is art, its varieties (musical, visual, theatrical). Art is an inexhaustible source of various emotions. It contributes to the emergence of children's emotional attitude to the events described in theatrical performances, to the images of music and fine arts, to their own manifestations in the performance of collective creative exercises.

The direct impact on the acquisition of moral values by preschoolers in the process of communicating with art depends entirely on the educator, on his professional competence. The content, methods of teaching, personality and knowledge of the educator, who passes his worldview, culture, moral experience to the next generation, are of decisive importance. All this is a system of influences that guides the personal development of children.

Preparation of future educators for the implementation of moral and ethical education of preschoolers is realized through the introduction into the educational process at the Faculty of Preschool Education of Kharkiv National Pedagogical University named after GS Skovoroda various types of children's creative activities (games, technical and artistic modeling, music); saturation of educational space with practice-oriented situations close to real life.

The use of technology of integration of arts plays an important role in teaching disciplines of aesthetic orientation. This technology provides students with mastery of the means of creative activity and helps to create a situation of success, which due to the real «living» of students in various arts provides a qualitatively new level of organization of interaction between teachers and students.

Preparation of future educators for moral and ethical education of preschoolers is a continuous managed process that should orient applicants to cultural values, formation of ideas about the culture of the Ukrainian people and ensure the implementation of the competence approach in future professional pedagogical activities.

Keywords: moral and ethical education, socialization, ethical experiences, creative and game activity, integration of arts.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2022 р.